

FATABUREN

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1965

Redaktion:

GÖSTA BERG · HANS HANSSON

SAM OWEN JANSSON · MARSHALL LAGERQUIST

Redaktör: Marshall Lagerquist

Omslagets färgbild visar några delar av den stora polykroma servisen med släktens Grills vapen, vilken på beställning utfördes i Kina omkring 1740, troligen efter förlagor av Christian Precht. Servisen har 1964 förvärvats till Nordiska museet. Se vidare härom Erik Andréns uppsats i denna årsbok.

The colour picture on the cover shows some of the pieces from the large Chinese porcelain service decorated with the Grill family coat-of-arms which was acquired by the Nordic Museum in 1964. This service was ordered from China in about 1740, and was probably designed by Christian Precht. See also Erik Andréns article in this year book.

Tryckt hos Boktryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1965

Klichéerna från Grohmann & Eichelberg AB, Stockholm

LAPPMARKSINVENTERINGARNA

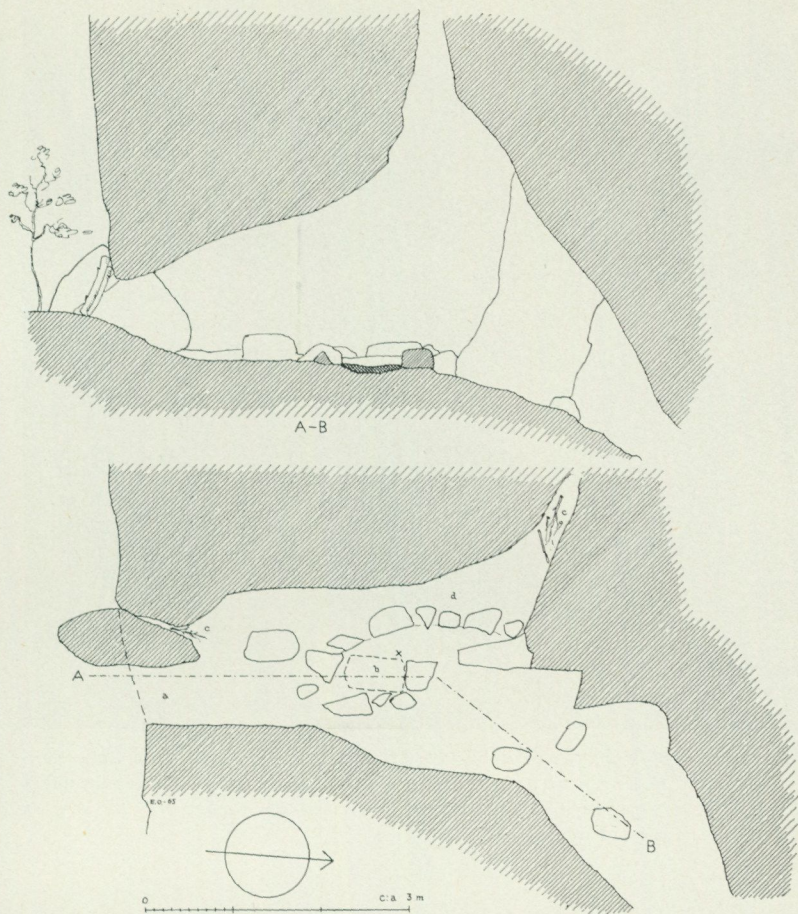
Under det gångna året har museet fortsatt att bedriva fältundersökningar med särskild anknytning till samernas kultur.

Som en bakgrund till den aktuella verksamheten med denna inriktning ges här en kort orientering om tidigare års verksamhet.

Först år 1939 inrättades en särskild museal tjänst för samekultur i Sverige. Den förlades till Nordiska museet, som hade de största samlingarna av lapska föremål. Avsikten med den nyinrättade tjänsten var bl. a. att få resurser till systematiska fältforskningar bland samerna. Den förste innehavaren av tjänsten, Ernst Manker, hade vid tillträdet mer än tio års erfarenhet av undersökningar i lappmarkerna. Han började med att inventera och ordna institutionens lapska föremål och arkivalier, däribland omkring 400 blad anteckningar och 2000 bilder från sina egna fältforskningar. Jämsides med detta organisationsarbete gjordes begränsade etnologiska fältundersökningar, bl. a. i samband med Suorvadammens andra reglering, vilket under åren 1939—1942 resulterade i omkring 100 blad anteckningar, 50 uppmättningsritningar och över 500 fotografier, som allt fick ingå i Lapska arkivet. I dessa och följande beräkningar utelämnas större delen av fältarbetets indirekt anskaffade material, t. ex. frågelistsvar. För resultaten i tryckt form hänvisas till Ernst Mankers bibliografi 1964.

År 1943 kunde de systematiska fältforskningarna börja genomföras. Under perioden 1943—1947 utgjordes de huvudsakligen av en etnologisk inventering av nomadkulturen i Sverige. Liksom tidigare och senare hade Manker ofta i fältet en eller flera medhjälpare för de ofta tidsödande uppmätningarna. Under dessa fem år tillfördes Lapska arkivet i runt tal 700 blad anteckningar, 500 uppmättningsritningar och ungefär 2000 fotografier.

Denna etnologiska inventering fortsattes under de följande åren, men tiden 1948—1958 var fältarbetet framför allt inriktat på en inventering av fasta fornlämningar inom lappmarksområdet. Dessa undersökningar av främst kultplatser, fångstgropar, äldre boplatser och gravar med mer eller mindre stark anknytning till lapsk tradition utfördes i samarbete med vederbörande landsantikvarier.

Bostadsgrotta upptäckt vid Piteälven i samband med Nordiska museets lappmarksundersökningar 1964. Teckning av konstnär Eduard Ole efter uppmätningsskiss (höjdsektionen rekonstruerad).

Under denna elvaårsperiod inregistrerades omkring 1.400 blad anteckningar, 900 uppmättningsritningar och 7.700 fotografier (ungefär hälften av allt fältmaterial 1939—1964), varav en stor del från de arkeologiska undersökningarna.

De följande åren (1959—1964) har fältarbetena bedrivits i begränsad omfattning. De lokala monografiska undersökningarna har

Grottan är i sydvästra hörnet ett ca 10 m långt och 5 m högt stenblock. Ingången är 55 cm hög, och utanför den på gräsvallen är några huggna stycken av björkstammar, av vilka åtminstone tre står som en slags vägg vid öppningen.

varit koncentrerade till framför allt skogsnomaderna i Udtja-tjavelk och den bofasta samebefolkningen i fjällområdet kring Tjeggelvas, i båda fallen inrymmande både etnologiska och arkeologiska arbetsuppgifter. Hösten 1963 påbörjades en etnologisk inventering av aktuella förhållanden hos nomaderna. Resultaten från dessa sex år utgöres i Lapska arkivet av omkring 350 blad anteckningar, 150 uppmättningsritningar och mer än 2.000 fotografier.

Den nya nomadisminventeringen beräknas kunna bli slutförd 1965—1966. För åren närmast därefter blir huvuduppgiften en kulturinventering av de bofasta samerna.

Grottöppningen sedd från eldstaden, som vid sydänden avgränsas av den spetsiga större stenen i förgrunden. Vid tagningen av denna interiörbild flyttades en 86 cm lång grov träbräda inåt från marken vid ingångens vänstra del, där den kanske varit del av en vägg eller dörr.

Efter denna översikt följer här ett par mera konkreta exempel på 1964 års fältundersökningar i svenska lappmarker.

Den 6 och 7 juli 1964 genomsökte undertecknad märkan mellan sjöarna Tjeggelvas och Falesjaure i övre Piteälven för uppgifter i samband med kulturinventeringar hos de bofasta samerna i det förstnämnda området och hos rennomaderna i den grupp, som sommartiden vistas i torvkåtor vid den andra sjön.

Bland annat påträffades och undersöktes ett antal äldre och yngre stockfällor för fångst av hermelin, instoppade under olika stenblock

De renskötande samernas familjer bor numera mestadels i hus större delen av året. Nomadiseringen innebär för många, att man flyttar med bil mellan ett hus i vinterlandet och ett annat i renarnas vår- och höstområde; åtskilliga familjer bo på en enda plats året runt.

av bybor i Västerfjäll. Nomadernas flyttled förr och delvis fortfarande går alldeles i kanten av den stenströdda del av märkan, där blocken och fällorna är talrikast, omkring ett par kilometer öster om nomadlägret. Spridda här och var, bl. a. under utskjutande blockkanter, finns stenhärdar som använts vid flyttning och renvakter.

En av dessa eldstäder är inne i en grotta, som bildats, sannolikt genom ras, vid ena hörnet av en ca 10 m lång och 5 m hög sten. Den halvmeterhöga trånga öppningen vetter åt söder och är något

lägre än en framförvarande gräsbevuxen vall. På utsidan intill ena hörnet av öppningen lutar ett antal ca 75 cm långa stycken av björkstammar, på marken omedelbart innanför (vid *a* på teckningen) ligger en 86 cm lång, grovt tillyxad furubräda med rundade hörn. Väl inkrupen kan man resa sig i sin fulla längd vid bortre delen av grottans största utrymme, titta upp och se en flik av himlen. Härifrån sträcker sig en gång flera meter nedåt och inåt stenblockets mitt, där droppande kalkvatten format stalagmiter i miniatyr. Återvänder man till huvudgrottan finner man här och var stenhällar och stenskärvor, som tydligen lossnat från väggar och tak (de större utritade på teckningen). Mellan ett par grövre stenar vid utrymmets mitt är ett antal smärre stenar med växlande mellanrum, som verkar ditlagda för att inrama en ca 65 cm lång rektangulär yta (*b* på teckningen); i varje fall har man gjort upp eld här, som lämnat en del kolrester. Runtom eldplatsen är förmultnade löv, särskilt tjockt och som mylla vid västra kanten, och vid provgrävning på ett par ställen (bl. a. vid teckningens *x*) påträffades bitar av extremiteter och underkäke från ren, även dessa starkt multnade. Vid två hörn av grottan (markerade *c* på teckningen) har knippen av skurna björkkvistar instoppats. På västra sidan av eldstaden är en bågformig stensatt kant till en plan yta (*d*), som är lämplig att sitta eller ligga på.

Senare på hösten återvände jag till Tjeggelvasområdet. Ingen av de därvid tillfrågade ortsborna kände till just denna bostadsgrotta, men man framhöll att det kunde röra sig om en av de "jordkulor", i området mellan Balvand och Tjeggelvas, vilka vid seklets början användes som bostad av den yngre Spiro, dvs. den rike och sparsamme nomaden Jonas Andersson Bezedar.

Den renskötande samerna moderniserar sitt levnadssätt i allt snabbare takt, i yrket såväl som i hemlivet. Att utreda hur dessa förändringar försiggår inom samtliga fjäll- och skogsombyar i Sverige är huvudsyftet med den ovan nämnda inventeringen av aktuella förhållanden hos nomaderna.

Bilden här är tagen den 28 juni 1964 i vardagsrummet hos en familj, vars husfar är ordningsman i en fjällappby. Byggnaden är rätt gammal men nyligen renoverad och används som vår- och höstbostad för de vuxna och fyra barn i åldern 3—24 år under maj och

juni samt från omkring 10 augusti till tiden omkring jul. Sommaren bor man i torvkåta vid norska gränsfjällen, vintern hyr man hus i skogslandet kring inlandsbanan. Sommarflyttningen sker numera med båt och till fots med packningen i rygsäckar — det tar i vardera riktningen 1 dag mot 2 till 3 dagar förr, då man for med klövjade tamrenar. Vinterflyttningen sker med egen bil. Nomadfamiljen blir alltmera bofast och färdskrinet prydnadsföremål, liksom korgarna för bröd och renost.

Bo Sommarström

Zusammenfassung

Inventur der Nomadenkultur

Seit 1939 hatte das Nordische Museum, welches die grössten Sammlungen lappländischer Gegenstände in Schweden besitzt, einen Beamten mit der systematischen Feldforschung unter den in Schweden lebenden Samen betraut. Eine ethnologische Inventur der Nomadenkultur, sowie eine archäologische Inventur der Kultplätze und Fanggruben, der älteren Wohnplätze und Gräber ist durchgeführt worden; ferner wurden einige lokale monographische Untersuchungen der Waldnomaden und der sesshaften Samen vorgenommen. Im Hinblick darauf, dass die mit der Renntierzucht beschäftigten Samen ihre Lebensweise und Technik immer mehr modernisieren, so wird nunmehr eine ethnologische Inventur der gegenwärtigen Verhältnisse bei den heute noch nomadisierenden Lappländern vorgenommen, der eine Kulturinventur unter den sesshaften Samen folgen soll.

Der Verfasser stellt in einigen Beispielen von den Forschungsreisen des vergangenen Jahres eine Wohngrotte, die von einem Nomaden im Anfang dieses Jahrhunderts angewendet werden konnte, in Kontrast zu einem jetzt während des Frühlings und Herbstes benutztem Wohnsitz.